

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 352.001

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2023.2>

В. Е. Гедульянов
кандидат юридичних наук
orcid.org/0000-0002-2746-0838

ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ЯК ІНСТИТУТ ГАЛУЗІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Метою статті є виявити та охарактеризувати ті ознаки галузі конституційного права України, які є важливими для врахування при дослідженні такого інституту цієї галузі, як інститут представницької демократії. Проблематику, пов'язану з характеристикою галузі конституційного права України та її окремих інститутів, розглядала низка дослідників. Однак, вони не аналізували зв'язок між галуззю конституційного права України як цілим та інститутом представницької демократії як частиною цього цілого.

Узагальнено, що конституційне право України відзначається своєю політизацією, джерельною базою та роллю «каркасу» для інших галузей права. Воно має вирішальний вплив на політичну систему, правовий порядок та права громадян в країні. З числа багаточисленних основних та другорядних ознак галузі конституційного права України для врахування при дослідженні такого інституту цієї галузі, як інститут представницької демократії, важливим є лише деякі з ознак.

Резюмовано, що профілюючий характер галузі конституційного права України обумовлює високий рівень політизації положень інституту представницької демократії, а також наявність серед джерел норм цього інституту Конституції України; установчий характер галузі конституційного права України обумовлює сутність та зміст норм інституту представницької демократії та їх юридичну силу; фундаментальний характер галузі конституційного права України обумовлює місце та значення інституту представницької демократії серед інших публічно-правових та приватно-правових інститутів, норми яких регламентують порядок формування та функціонування органів публічної влади; інтегративний характер галузі конституційного права України обумовлює багаторівневу внутрішню структуру інституту представницької демократії; високий рівень аксіологічного навантаження галузі конституційного права України обумовлює наявність у складі інституту представницької демократії значної кількості норм-принципів (норм, які закріплюють принцип демократизму, принцип народовладдя, принцип республіканізму, принцип поділ державної влади на три гілки та інші).

Ключові слова: демократія, представницька демократія, принцип народовладдя, народний суверенітет, влада народу, інститут конституційного права, галузь конституційного права.

Hedulianov V. E. INSTITUTE OF REPRESENTATIVE DEMOCRACY AS AN INSTITUTE OF CONSTITUTIONAL LAW OF UKRAINE AS A BRANCH OF LAW

The purpose of the article is to identify and characterize those features of the branch of constitutional law of Ukraine that are important to take into account when studying such an institute of this branch as the institute of representative democracy. A number of researchers considered the issues related to the characteristics of the branch of constitutional law of Ukraine and its individual institutes. However, they did not analyze the connection between the branch of constitutional law of Ukraine as a whole and the institute of representative democracy as a part of this whole.

It is summarized that the constitutional law of Ukraine is distinguished by its politicization, source base and role of "framework" for other branches of law. It has a decisive influence on the political system, legal order and rights of citizens in the country. Among the many main and secondary features of the branch of constitutional law of Ukraine, only some of the features are important to take into account when studying such an institution of this field as the institute of representative democracy.

It is summarized that the profiling nature of the branch of constitutional law of Ukraine determines the high level of politicization of the provisions of the institute of representative democracy, as well as the presence among the sources of norms of this institute of the Constitution of Ukraine; the constitutional nature of the branch of constitutional law of Ukraine determines the essence and content of the norms of the institute of representative democracy and their legal force; the fundamental character of the branch of constitutional law of Ukraine determines the place and importance of the institute of representative democracy among other public-law and private-law institutions, the norms of which regulate the procedure for the formation and functioning of public authorities; the integrative character of the field of constitutional law of Ukraine determines the multi-level internal structure of the institute of representative democracy; the high level of axiological load of constitutional law as a branch of Ukrainian legal system determines the presence in the institute of representative democracy of a significant number of norms and principles (norms that establish the principle of democracy, the principle of people's rule, the principle of republicanism, the principle of dividing state power into three branches, and others).

Key words: democracy, representative democracy, the principle of people's power, people's sovereignty, people's power, institute of constitutional law, branch of constitutional law.

Постановка проблеми. Інституту представницької демократії як інституту галузі конституційного права України властиві основні ознаки цієї галузі національної системи права. Одним з дослідників, який аналізував галузь конституційного права України на монографічному рівні, був професор В.Л. Федоренко. На підставі своїх розробок він дійшов висновку, що це «провідна галузь вітчизняного публічного права, норми якої визначають і гарантують конституційно-правовий статус людини, насамперед її права та свободи; конституційні основи розвитку і взаємодії громадянського суспільства та Української держави; конституційно-правовий статус суб'єктів публічної влади в Україні – народу, держави, територіальних громад, а також політичні та інші найважливіші суспільні відносини в економічній, соціальній, культурній (духовній), екологічній, інформаційній та інших сферах життя і діяльності суспільства та держави» [1, с. 11]. Слід погодитись з цим визначенням та охарактеризувати деякі з ознак галузі, які мають особливе значення для дослідження такого її інституту, як інститут представницької демократії. Це є важливим науковим завданням, яке сприятиме практичному завданню – подальшому удосконаленню норм цього інституту з метою подальшої розбудови демократичної держави в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, пов'язану з характеристикою галузі конституційного права України та її окремих інститутів, розглядала низка дослідників (дивись, наприклад, [2–5]). При написанні статті було використано праці В.Л. Федоренка, М.П. Орзіх, А.Р. Крусян, А.О. Селіванова, Т.С. Подорожної та інших вчених. Однак, вони не аналізували зв'язок між галуззю конституційного права України як цілим та інститутом представницької демократії як частиною цього цілого.

Метою статті є виявити та охарактеризувати ті ознаки галузі конституційного права України, які є важливими для врахування при дослідженні такого інституту цієї галузі, як інститут представницької демократії.

Виклад основного матеріалу. З числа багаточисленних основних та другорядних ознак галузі конституційного права України для врахування при дослідженні такого інституту цієї галузі, як інститут представницької демократії, важливим є лише деякі з ознак.

1. Профілюючий характер галузі конституційного права України.

Варто підкреслити, що профілюючий характер галузі конституційного права України відзначається через кілька важливих рис, які роблять цю галузь права центральною для всієї національної системи права:

– політизація: конституційне право як галузь суттєво політизоване, оскільки воно визначає основні принципи та структуру органів публічної влади в країні. Загальновідомим є той факт, що в Конституції України закріплені принципи демократії, республіканізму, правової держави і пріоритету прав і свобод людини і громадянина. Ці принципи мають прямий вплив на органи публічної влади, виборчі процедури та політичний процес загалом;

– джерельна база: джерельна база конституційного права України включає Конституцію 1996 року, міжнародні договори, закони та інші нормативні акти, які регулюють відносини у сфері правового регулювання. Конституція України є найважливішим джерелом, оскільки вона містить у своїх положеннях фундаментальні конституційні принципи, але також важливі інші нормативні акти, які розширюють і деталізують ці принципи як в рамках конституційного законодавства, так і інших галузях законодавства;

– особливості предмету правового регулювання: узагальнюючи, можна сформулювати, що конституційне право визначає структуру і повноваження органів публічної влади у державі, а також основи правового становища особистості, ядром якого є права і свободи людини і громадянина;

– «каркас» для інших галузей: як наслідок вищезазначеного, конституційне право виступає як «каркас» або «профіль» для багатьох інших галузей національної системи права. Воно визначає загальні принципи та правові норми, які мають застосовуватися в інших галузях, таких як цивільне, кримінальне, адміністративне, податкове право тощо.

2. Установчий характер галузі конституційного права України, який обумовлений переважно особливостями її джерельної бази, але не лише ними.

Установчий характер галузі конституційного права України вказує на те, що ця галузь права визначає фундаментальні принципи, структуру та основи правового порядку в країні. Вона має вирішальне значення для функціонування суспільства та держави. До числа найважливіших аспектів установчого характеру галузі конституційного права України відносять: встановлення її нормами конституційних основ держави та суспільства, включаючи принципи демократії, правової держави, республіканізму та пріоритету прав і свобод людини і громадянина; гарантування прав людини і громадянина шляхом визначення основ конституційного становища особистості в Україні; визначення структури та функцій органів публічної влади в країні; зміцнення правового порядку; захист Конституції України. Усі ці аспекти роблять конституційне право України установчою галуззю права, яка формує фундамен-

тальні принципи та структуру правового порядку в країні. Вона визначає основи державного та суспільного ладу, права і свободи людини і громадянина, функціонування держави та її органів, і забезпечує збереження конституційних цінностей та норм у суспільстві. А також доречно врахувати зауваження дослідника Р.Г. Галюка щодо того, що ця галузь має установчий характер тому, що «вона не є наслідком інтеграційних процесів» [6, с. 9] – навіть у випадку інтенсифікації процесу європейської інтеграції України саме ця галузь збереже найбільший відсоток положень, які

3. Фундаментальний характер галузі конституційного права України.

Фундаментальний характер галузі конституційного права України вказує на те, що ця галузь права займає важливе місце у системі права України і визначає її основи, структуру та принципи. Ось деякі ключові аспекти фундаментального характеру конституційного права:

– Конституція 1996 року як основне джерело норм конституційного права: Конституція України є основним законом країни та базою для всіх інших законів та нормативних актів. Вона визначає конституційні принципи та основи правопорядку, які повинні дотримуватися всіма іншими галузями права;

– вища юридична сила норм Конституції України: фундаментальний характер конституційного права передбачає, що жодний інший закон чи нормативний акт не може суперечити Конституції;

– захист конституційних цінностей: конституційне право забезпечує захист фундаментальних конституційних цінностей, таких як права людини, демократія, правова держава, та республіканізм. Воно гарантує, що ці цінності залишаються недоторканими;

– гарантування прав та свобод людини і громадянина: конституційне право встановлює права та свободи людини і громадянина, а також передумови їх надання (положення про громадянство, наприклад), основи їх гарантування;

– основи юридичної організації держави: конституційне право встановлює структуру органів держави, розподіл влади між органами державної влади та місцевого самоврядування, а в межах державної влади – розподіл влади між органами різних гілок влади, а отже – щодо цих органів встановлює їх повноваження тощо.

Фундаментальний характер конституційного права України підкреслює її важливість як провідної, профільуючої галузі права, яка визначає основи та цінності суспільства, правового порядку та прав людини в країні. Галузь конституційного права є невід'ємною частиною правової системи та гарантує стабільність та захист основних прав і свобод людини і громадянина.

4. Інтегративний характер галузі конституційного права України.

В українських сучасних конституційно-правових дослідженнях підкреслюється, що «конституційне право виконує інтегративну функцію по відношенню до інших галузей права, які не інтегрують, а диференціюють правовий матеріал» [7, с. 5]. Ця галузева ознака є важливою при дослідженні такого інституту галузі конституційного права, як інститут представницької демократії, а її сутність полягає у наступному.

Інтегративний характер галузі конституційного права України вказує на те, що ця галузь права є складною та включає в себе велику кількість аспектів, які об'єднуються в єдину систему. Це дозволяє розглядати конституційне право як інтегрований комплекс норм, принципів і процедур, які взаємодіють між собою та з іншими галузями права. Ось деякі ключові аспекти інтегративного характеру конституційного права України:

– взаємозв'язок з іншими галузями права: конституційне право взаємодіє з іншими галузями права, такими як цивільне право, кримінальне право, адміністративне право, податкове право та інші. Воно визначає загальні принципи та положення, які повинні бути враховані при розробці, застосуванні та інтерпретації норм права в цих галузях;

– взаємодія (комунікація) з іншими джерелами права: конституційне право включає до своєї джерельної бази Конституцію України, міжнародні договори, закони та інші нормативні акти. Важливим аспектом є інтеграція положень міжнародного, особливо європейського права в національну систему права, що дозволяє забезпечити відповідність законів України міжнародним стандартам та взятим на себе міжнародним зобов'язанням;

– конституційний судовий контроль та офіційне тлумачення (інтерпретація) положень Конституції України 1996 року, який контроль допомагає забезпечити дотримання конституційних принципів в усіх сферах права;

– забезпечення державної стабільності: конституційне право включає в себе правові механізми для забезпечення стабільності державного та суспільного строю, а також і правопорядку. Воно регулює процедури внесення змін до тексту Конституції України, а щодо представницьких органів – порядок їхнього формування та функціонування, а також і інші аспекти, які впливають на політичну та правову стабільність.

У цілому ж, інтегративний характер конституційного права України підкреслює, що ця галузь права взаємодіє з іншими правовими галузями, а також з іншими сферами суспільства та держави. Вона сприяє створенню єдиної правової системи, яка гарантує дотримання конституційних принципів, захист прав людини та стабільність держави.

5. Високий рівень аксіологічного навантаження галузі конституційного права України (високий рівень «аксіологізації»).

Відомий фахівець з конституційного права Т.С. Подорожна з цього питання узагальнила: «теоретико-методологічні дослідження конституційно-правових явищ актуалізуються в умовах трансформації суспільства від однієї системи цінностей до принципово іншої» [8, с. 13]. Варто погодитись з цим висновком та додати, що високий рівень аксіологічного навантаження галузі конституційного права України, який також може називатися «аксіологізацією», вказує на важливість цінностей, переконань та моральних принципів в контексті цієї галузі права. Він означає, що конституційне право не обмежується лише встановленням норм права як правил поведінки, але також має сильний вплив на суспільні цінності та мораль. Таким чином, високий рівень аксіологічного навантаження в галузі конституційного права України підкреслює важливість моральних і соціальних аспектів визначення правових норм і нормативів. Це означає, що конституційне право як галузь не може бути розглянуте відокремлено від суспільних цінностей та моральних питань і грає ключову роль у формуванні суспільства, що дотримується цінностей, таких як права людини, справедливість та демократія.

Відомі фахівці з конституційного права М.П. Орзіх і А.Р. Крусян пов'язали цю ознаку галузі конституційного права з іншою її ознакою – з фундаментальністю. А саме, вони узагальнили, що «фундаментальність конституційного права проявляється ... у тому, що конституційні приписи регулюють та охороняють найважливіші суспільні відносини, що складаються у процесі здійснення державної та публічно-самоврядної влади, їх взаємовідносин з громадянським суспільством та населенням держави» [7, с. 5]. Слід погодитись з думкою цих видатних вчених.

Галузь конституційного права має і інші ознаки, однак саме ті, що розглянуті вище, є найбільш важливими для врахування при дослідженні інституту представницької демократії.

Висновки. Узагальнюючи, слід резюмувати, що конституційне право України відзначається своєю політизацією, джерельною базою та роллю «каркасу» для інших галузей права. Воно має вирішальний вплив на політичну систему, правовий порядок та права громадян в країні. Відомий фахівець з конституційного права професор А.О. Селіванов сформулював, що «теоретичні дослідження конституційних проблем є актуальними тому, що безпосередньо пов'язані з виявленням соціального змісту функціонування державних інститутів, органів місцевого самоврядування, їх відповідності суспільним потребам та інтересам» [9, с. 22]. Це обумовлює актуальність

досліджень інституту представницької демократії як одного з інститутів галузі конституційного права України.

Профілюючий характер галузі конституційного права України обумовлює високий рівень політизації положень інституту представницької демократії, а також наявність серед джерел норм цього інституту Конституції України; установчий характер галузі конституційного права України обумовлює сутність та зміст норм інституту представницької демократії та їх юридичну силу; фундаментальний характер галузі конституційного права України обумовлює місце та значення інституту представницької демократії серед інших публічно-правових та приватно-правових інститутів, норми яких регламентують порядок формування та функціонування органів публічної влади; інтегративний характер галузі конституційного права України обумовлює багаторівневу внутрішню структуру інституту представницької демократії; високий рівень аксіологічного навантаження галузі конституційного права України обумовлює наявність у складі інституту представницької демократії значної кількості норм-принципів (норм, які закріплюють принцип демократизму, принцип народовладдя, принцип республіканізму, принцип поділ державної влади на три гілки та інші).

Література

1. Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. К.: Видавництво Ліра-К, 2016. 616 с.
2. Qaracayev C. Local Self-government in the Republic of Azerbaijan: Problems of the Administrative Supervision. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2022. № 57. С. 24–27.
3. Mishyna N. V. Role of local and regional authorities in the implementation of ECtHR judgments: bibliographical review. *Юридичний вісник.* 2023. № 3. С. 146–151.
4. Mishyna N. Ukrainian Legislation on Associations: Constitutional Axiology And The European Court Of Human Rights' Case Koretskyu and Others v. Ukraine. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* Одеса, 2022. Т. 31. С. 57–63.
5. Qaracayev C. Individual constitutional complaint in the Republic of Azerbaijan. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2023. № 63. С. 34–37.
6. Галюк Р.Г. Традиційні та інноваційні підходи до систематизації українського права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 1. С. 7–11.
7. Орзіх М. П., Крусян А.Р. Сучасний конституціоналізм в Україні. Вступ до українського конституційного права : монографія. К.: Алерта, 2006. 290 с.
8. Подорожна Т.С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції: монографія. Львів: ПАІС, 2014. 308 с.
9. Селіванов А. О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права: доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосуддя. К.: Логос, 2012. 152 с.